

EURÓPA V GEOGRAFICKEJ EDUKÁCII NA SLOVENSKU

Peter LIKAVSKÝ

Abstract

In presented paper we paid attention to contemporary place of themes on Europe in the geographical education at elementary and secondary schools and universities in Slovakia from the point of view both content and extension of subject matter. We especially take into view substitution of process of european integration in geographical education. Seemingly, it is necessary to present the given topic more thoroughly. In the paper are presented some proposals for informal educational and noneducational activities supporting positive relationship of pupils to continent that they live in.

Key words: Europe, european integration, geographical education, geography textbooks

V ostatných rokoch, presnejšie v poslednom desaťročí 20. storočia, sa veľmi často stretávame s myšlienkou zjednocovania Európy (európskej integrácie). Súvisí to predovšetkým s rozpadom bipolárneho sveta, s politickými a ekonomickými zmenami v štátoch strednej a východnej Európy. Tieto procesy majú svoj priestorový aspekt, mala by teda na ne reagovať aj súčasná geografia, jej študijné programy na univerzitách, ako aj učebné osnovy a učebnice pre základné a stredné školy.

Cieľom príspevku je poukázať na to, do akej miery odpovedá skutočnosť želanému stavu, aké podmienky poskytujú základné pedagogické dokumenty pre svojich adresátov (učiteľov a žiakov) z hľadiska ich prípravy na skutočnosti a javy, s ktorými sa v budúcnosti stretnú.

Uvedenú problematiku spracoval pre české stredoškolské učebnice Wilam (6). Mal pritom k dispozícii podstatne širšiu škálu učebníc, takže mohol porovnávať prístupy rozličných autorov resp. autorských kolektívov.

V našom príspevku si všimneme dve stánky uvedenej problematiky:

- kvantitatívnu – zastúpenie tém o Európe v študijných programoch na Prírodovedeckej fakulte UK (reprezentant univerzitného stupňa geografickej edukácie), ako aj v učebných osnovách a učebniciach pre základnú školu a gymnázium a
- kvalitatívnu – spôsob prezentácie daného tematického okruhu v učebniciach pre základnú školu a gymnázium s osobitným zreteľom na problematiku európskej integrácie.

Rozsah učiva venovaného Európe sa od základnej po vysokú školu postupne znižuje. Súvisí to predovšetkým so zastúpením učiva regionálnej geografie kontinentov a oceánov v základnej škole, ktoré tvorí približne polovicu celkového rozsahu stanoveného učebnými osnovami, ale aj s väčšou diverzifikáciou geografie ako vednej disciplíny, ktorá zákonite nastupuje v študijných programoch našich univerzít. Geografia Európy sa vyučuje takmer v celom 6. ročníku ZŠ a keď k tomu pripočítame Európu ako jeden z kultúrnych makroregiónov sveta (zhmutie a opakovanie zemepisného učiva v 9. ročníku), môžeme odhadnúť jej zastúpenie na

RNDr. Peter LIKAVSKÝ, CSc.

Katedra didaktiky prírodných vied, psychológie a pedagogiky, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava

20 – 25% z rozsahu stanoveného pre náš predmet učebnými osnovami. To je relatívne veľká hodnota zodpovedajúca významu Európy a umiestneniu Slovenska v nej.

V gymnáziu klesá tento podiel na približne 12 – 13% (presnú hodnotu možno len ťažko určiť, keďže osnovy nepredstavujú pre vyučujúceho v tomto smere direktívu) a náš odhad pre učiteľské i neučiteľské štúdium na Prírodovedeckej fakulte UK hovorí o najviac 4%. Prehľad predmetov povinnej i nep povinnej výučby vzťahujúcim sa ku geografii Európy ako aj k problematike integrácií s ich hodinovou a bodovou dotáciou uvádzame v tabuľke č. 1.

Tab. 1. Prehľad študijných predmetov so vzťahom k Európe v študijnom programe Prírodovedeckej fakulty UK

	Predmet / roč.	Rozsah (hod./ týždeň)		Max. počet bodov	
Neučiteľské štúdium	Úvod do politickej a reg. geografie (2)	1 / 1		5	
	RG sveta (Európa a SNŠ) (3)	2 / 1	2 / 1	5	7
	Európska integrácia (voliteľný) (4)	(2 / 0)		4	
Učiteľské štúdium	Úvod do politickej a reg. geografie (2)	1 / 1		4	
	RG sveta (Európa a SNŠ) (3)	2 / 1	3 / 2	6	8
	Exkurzia z regionálnej geografie (3)	7 dní		2	

Väčšiu pozornosť si zaslúži druhý okruh problémov. Môžeme tu konfrontovať dva prístupy: Európa ako celok a Európa ako súhrn štátov (regiónov). Štruktúra uvedeného tematického celku je približne rovnaká v základnej škole (6) aj v gymnáziu (2). Po všeobecnom úvode, ktorý zahŕňa polohu, fyzickogeografickú charakteristiku a základné poznatky o obyvateľstve a osídlení, nasleduje regionálna časť, v ktorej sú prezentované jednotlivé oblasti Európy resp. štáty. V učebnici pre gymnázium je všeobecná časť posilnená aj o charakteristiku hospodárstva Európy. Zdá sa, že uvedená štruktúra je pre ZŠ celkom vyhovujúca, aj keď z praxe vieme, že niektorí vyučujúci majú pripomienky voči množstvu a miere podrobnosti informácií, ktoré sa majú žiaci naučiť. Druhá pripomienka sa týka určitej duplicity, keď po všeobecnej charakteristike Európy nasleduje všeobecná, pritom však iba o niečo podrobnejšia, charakteristika aj na úrovni oblastí. Treba povedať, že v mnohom záleží práve od učiteľa, čo z napísaného textu žiakom zdôrazní a akým spôsobom ho interpretuje.

Informácie o európskej integrácii sú zastúpené v učebnici (v oboch jej častiach) poskromne. Väčšinou ich nachádzame v zhrnutí a opakovaní učiva jednotlivých oblastí, kde sa však iba

konštatuje, ktoré štáty sú členmi Európskej únie, prípadne ktoré sa o členstvo uchádzajú. Európskej únii sa venuje aj jedna z 23 otázok a úloh na celkové zhrnutie a opakovanie učiva o Európe. Od žiakov sa požaduje, aby uviedli počet členských štátov únie a pokúsili sa ich vymenovať. Obsah samotného pojmu je vysvetlený v slovníčku na konci prvej časti učebnice. Pre 11 až 12-ročné deti to pravdepodobne stačí; politickú situáciu sledujú väčšinou len okrajovo alebo vôbec nie. Vplyv na to má zrejme nielen vek, ale aj pôsobenie rodinného prostredia.

Učebnica, ktorá je k dispozícii v 2. ročníku gymnázia, poskytuje napriek svojej neaktuálnosti a nevyhovujúcemu rozsahu (bolo by veľmi potrebné, aby ministerstvo poskytlo finančné prostriedky na napísanie a vydanie novej) predsa len viac námetov pre sprístupnenie problematiky európskej integrácie. Jej úvodné tematické celky obsahujú témy ako Politické a iné zoskupenia krajín a Hospodárske integrácie, ktoré sú už do značnej miery neaktuálne, ale na rozdiel od regionálnogeografickej časti učebnice nie sú aspoň rozsahovo poddimenzované. Ďalšou vhodnou témou pri geografii Európy je kapitola Kultúrne korene európskej civilizácie. Všetky tieto témy, dokonca aj ich obsahovú zastaralosť, možno využiť na poskytnutie novších aktuálnych informácií, rozvíjanie diskusných aktivít, či iných menej zaužívaných foriem výučby. Celkove je však potrebné nielen vydanie novej učebnice, ale aj zamyslenie sa nad koncepciou regionálnej geografie v učive gymnázia ako celku. Súčasný stav, keď štruktúra učiva vlastne len kopíruje základnú školu, navyše s podstatne nižšou časovou dotáciou, je nevyhovujúci, čoho dôkazom je aj znižovanie týždennej hodinovej dotácie pre geografiu, ktoré už ojedinele zaznamenávame v 8-ročných gymnáziách.

Príležitosť pre prezentáciu problematiky európskej integrácie vidíme aj v tematickom celku Geografia Slovenska v 8. ročníku ZŠ (4) a v 2. ročníku gymnázia (1), napríklad v témach Zahraničný obchod SR alebo Slovensko a svet. Treba však povedať, že existujúce učebnice reflektujú daný stav nedostatočne, v učebnici pre 2. ročník gymnázia je napríklad vzťah Slovenska a EÚ resp. NATO venovaná iba jedna veta.

V závere tejto časti príspevku sa pokúsime zhodnotiť oba spomenuté prístupy k vyučovaniu geografie Európy v základnej škole a gymnáziu. Z obsahového zamerania učebnice pre základné školy je zrejmé, že oba prístupy sú približne vyvážené, aj keď podľa rozsahu by sa zdalo, že prevláda druhý, ktorý vníma Európu ako súhrn štátov. Naopak, učebnica pre druhý ročník gymnázia poskytuje zdanlivo veľký priestor tomu, čo majú jednotlivé štáty spoločné, ale rozsahová poddimenzovanosť regionálno-geografickej časti vyvolala u mnohých učiteľov presne opačný efekt: učivo rozširujú – niekedy až neúmerne, a pritom sa mnohé prvky pri jednotlivých štátoch opakujú (zameranie priemyslu či hospodárstva ako celku, základné poľnohospodárske plodiny a pod.). Špecifiká jednotlivých štátov, to čím sa od ostatných výrazne odlišujú, môžu takto v prívale informácií pokojne zaniknúť.

Pomôcť rozvíjať vedomie súzáležitosti a spolupatričnosti by mohol pracovný zošit Naša Európa (7). Už jeho názov je vhodným upozornením na priestor, v ktorom žijeme. Obsahová stránka kopíruje do značnej miery učebnicu (nie sú uvádzané jednotlivé oblasti Európy; po všeobecnej časti nasledujú hneď štáty), je však v ňom zahrnutý aj list venovaný Európskej únii, hoci viacmenej informačne zameraný.

Ako by na daný stav mali reagovať učitelia? Niektoré myšlienky sme už uviedli, pokúsime sa ich zhrnúť v podobe určitých zásad a námetov, ktoré môžu pri práci so žiakmi využiť:

1. Je potrebné, ba priam nevyhnutné, sledovať aktuálne dianie, zaznamenávať ho, robiť si výstrižky, prípadne poveriť týmito úlohami žiakov.
2. Treba dať priestor žiakom (3): diskusné aktivity, brainstorming, príprava a prezentácia informačných materiálov, pohľadníc, turistických prospektov, na nižšom stupni zaznamenávanie kontaktov detí so zahraničím, využívanie zahraničných výrobkov v domácnostiach (nemalo by to mať charakter zasahovania do súkromia) a pod.
3. Treba využiť výučbu cudzích jazykov: návštevy, besedy, stretnutia so zahraničnými lektormi alebo odborníkmi sú vítanou príležitosťou pre sprostredkované spoznávanie často veľmi vzdialených regiónov.
4. Kde to technické možnosti dovoľia, je vhodné využívať Internet. Napríklad adresa <http://europa.eu.int> poskytuje množstvo informácií o európskej integrácii a jej rôznych aspektoch, pričom je len jednou z mnohých.
5. Nič netreba preháňať či nanucovať žiakom. Tak ako väčšina procesov v prírode a ľudskej spoločnosti aj proces európskej integrácie má svoje prednosti a riziká, a práve poukázanie na ne môže mať väčší efekt ako nekritické vyzdvihovanie výhod.

Literatúra:

1. LAUKO V. a kol. (1995): Geografia pre 2. ročník gymnázia, 2. diel. Orbis pictus Istropolitana Bratislava
2. MARIOT, P. a kol. (1994): Geografia pre 2. ročník gymnázia, 1. diel. Orbis pictus Istropolitana Bratislava
3. PIKE G., SELBY D. (1994): Globální výchova. Grada Praha
4. TOLMÁČI, L. A kol. (1994): Zemepis 8. Učebnica pre 8. ročník základnej školy. Litera Bratislava.
5. WILAM, P. (1996): Odras integracních procesů v učebnicích geografie a ve školních geografických atlasech. Zborník Evropská dimenze v přípravě učitelů geografie a ve vyučovacím předmětu geografie. Přírodovědecká fakulta Ostravské university, Ostrava, s. 62 – 65.
6. ZAŤKOVÁ M. a kol.: Zemepis 6, 1. a 2. časť. Učebnica pre 6. ročník základnej školy. Litera Bratislava
7. ZAŤKOVÁ M. a kol. (1997): Naša Európa. MC Tomášikova 4, Bratislava

EUROPE IN GEOGRAPHICAL EDUCATION IN SLOVAKIA

Peter LIKAVSKÝ

Summary

In our paper, we take into view Europe as a subject matter of geographical education at elementary and secondary schools and universities in Slovakia. Two levels can be taken into account:

- the substitution of the subject matter of Europe in the whole study programm and
- the content and quality of information in textbooks with stress on topic of the european integration.

We can briefly conclude, that the substitution of the subject matter of Europe (expressed percentually) slightly decreases from elementary schools (20 – 25%) to universities (cca 4%). Europe is, according to textbooks, understanding as complex of countries more than an integrated unit. It is obvious at 2-nd year of secondary schools (10-th stage), where, in consideration to inappropriate textbooks, teachers mostly prefer the 1-st mentioned access which is probably easier than collecting of information about integration. It is necessary not only to publish the new textbook but also to think the new conception of regional geography teaching over on the mentioned stage.

In the conclusion, we try to give some recommendations for teaching process. They include using of informal methods and activities, giving the wider space for pupils, using of Internet if possible etc.

Recenzent: PaedDr. Ján Kancír, CSc.

DIDAKTICKÁ TRANSFORMÁCIA REGIONÁLNEJ GEOGRAFIE V NOVÝCH PODMIENKACH SÚČASNEJ ŠKOLY

Katarína ČIŽMÁROVÁ

Abstract

Important task of educational process has been providing pupils with a complex view of the world, the region where they live and teach them to understand the relationships and the lowes of the world and the region. Perspective has to be united approach in education with complex view of the world and problems of environment.

Key words: regional geography, educational process, didactic transformation

Súčasnú chápanie a význam geografie ako školského vyučovacieho predmetu vychádza z požiadaviek všeobecného vzdelania a je výsledkom rozvoja spoločnosti. So vznikom globálnych problémov súčasného sveta nadobúda čoraz väčší význam regionálna geografia, ktorú možno chápať ako komplexnú syntetickú disciplínu, ktorej objektom štúdia je interakcia medzi prírodnou a humánnou sférou v rozličných dimenziách územia.

Regionálna geografia svetadielov má pre všeobecné vzdelanie žiakov zásadný význam, nakoľko im podáva celkový prehľad o usporiadaní sveta, formuje ich vzťah k regiónu, v ktorom žijú, ako aj vzťah k Zemi, rozvíja schopnosti hodnotiť a zaujímať správne stanovisko k politickým, hospodárskym a environmentálnym problémom súčasného sveta.

Dôležitou úlohou výchovno-vzdelávacieho procesu regionálnej geografie sveta je poskytnúť žiakom komplexný pohľad na svet, v ktorom žijú, viesť ich k uvedomeniu a pochopeniu

RNDr. Katarína ČIŽMÁROVÁ, CSc.

Katedra geografie, Fakulta prírodných vied Univerzity M. Bela, Tajovského 40, 974 00 Banská Bystrica